

Osmanlı Diplomasisinde “Musalahalar Devletler İledür” Kaidesi

The Principle of “Treaties are Between States” in The Ottoman Diplomacy

Hilal ÇİFTÇİ*

Öz

Osmanlı Devleti'nin Diploması alanındaki serencamını siyâsi serüveninden ayrı düşünmek mümkün değildir. Nasıl ki siyasi serüveni kendine has bir mecrada seyretmiştir diploması alanındaki gelişimi de aynı şekilde kendine özgü olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yabancı devletler nezdinde daimi temsilcilikler vasıtasıyla diploması faaliyetinde bulunması 1793 gibi geç bir tarihe tesadüf etmektedir. Ancak bu durum söz konusu tarihten önce Osmanlı Diplomasisinden bahsetmenin mümkün olmadığı anlamına gelmemektedir. Zirâ kuruluş dönemi padişahları diplomasıyı siyasi başarılarını pekiştirmek ve artırmak için bir araç olarak kullanırken yükselme dönemi padişahları diplomasıyı siyasi güçlerinin bir göstergesi ve tezahürü olarak kullanmışlardır. Devletin zaafa uğradığı ve güçten düştüğü dönemlerde ise diplomaside kuralları koyan taraf olmak yerine Avrupa devletler hukukuna dâhil olarak izlediği diplomatik denge politikası ile varlığını devam ettirmiştir. Diğer bir ifadeyle kuruluşundan yıkılışına kadar farklı misyonlar yüklenerek farklı şekillerde icra edilse de diploması Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle olan ilişkilerinde hep başvurulan bir enstrüman olmuştur. Bunu yaparken de Osmanlı Devleti özellikle siyasi açıdan güçlü olduğu dönemlerde hem kendisinin titizlikle uyguladığı hem de muhataplarına kabul ettirdiği kendine özgü bir takım diploması ilkeleri benimsemiştir. Çalışmamızın konusu olan “Musâlahalar Devletler İledür Kaidesi” de bu ilkelerden birisidir. Çalışmamızda bu ilkenin diplomatik arka planını ve Osmanlı Devleti tarafından nasıl itina ile uygulandığını ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Diploması, Musâlahâ, İnan, Fransa, Avusturya.

Abstract

It is not possible to think of the experience of the Ottoman Empire in the field of Diplomacy apart from her adventure in the field of politics. Just as her political adventure was in a unique way, her experience in the field of diplomacy was likewise unique. The Ottoman Empire's diplomatic activities through permanent representatives in foreign countries coincided with a late date like 1793. However, this does not mean that the Ottoman had not carried out any diplomatic activity before this time. For while the sultans of the founding period used the diplomacy as a tool to consolidate and enhance their political achievements, the sultans of the ascension period used the diplomacy as an indicator and a manifestation of their political forces. In the period when the state was weakened and fell out of power, instead of being the party determining the rules of diplomacy, she continued her existence with the diplomatic balance policy as a part of European States law. In other words, although the diplomacy was carried out in different ways with different missions, it had always been an instrument applied in the relations of the Ottoman Empire with other states from her foundation to her collapse. In doing so, the Ottoman Empire, especially in her politically strong times, adopted a set of principles of diplomacy which both meticulously applied by herself and accepted by her counterparts. The subject of our study, the principle of “treaties are

Makale Geliş Tarihi: 01.02.2019. Makale Kabul Tarihi: 31.03.2020

* Doktor Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, hilalciftci@karatekin.edu.tr; ORCID İD: 0000-0003-1268-2144.

Görüş

Akademik
Bakış

315

Cilt 13
Sayı 26
Yaz 2020

between states" is one of these principles. In our study, we will try to put forth the diplomatic background of this principle and how it is carefully applied by the Ottoman Empire.

Key Words: Ottoman Diplomacy, Treaty, Persia, France, Austria.

Diplomatik Arkaplan

Özellikle İstanbul'un fethinin ardından diplomatik bir merkez haline gelen Osmanlı İmparatorluğu uzunca bir süre diplomasının kurallarını belirleyen taraf olmuştur. Hem siyasi hem de ekonomik çıkarları gereği Avrupalı Devletler de bu kuralları benimsemek durumunda kalmışlardır. Zira XV. yüzyıldan itibaren Avrupalı devletler karşısında sürekli artan askerî ve siyasî gücü Osmanlı Devleti'ni bu devletler karşısında güçlü bir müzakere pozisyonuna getirmiştir¹. Sahip olduğu bu etkin müzakere pozisyonu ile Avrupalı Devletlerle olan ilişkilerini tek taraflı diplomasi anlayışı üzerinden uzun yıllar yürütebilmiştir. Osmanlı Devleti kendi başkentinde Batılı Devletlerin daimî elçi bulundurmalarına müsaade ederken, kendisi sadece gerektiği durumlarda bu devletlere geçici elçiler göndermiştir. Bunu da büyük ve üstün güç olmanın bir tezahürü olarak görmüştür. Kendinden güçsüz devletler nezdinde sürekli elçi bulundurmayı bu üstünlüğünü zedeleyici bir durum olarak görmüştür². Elbette bu durum sadece Osmanlı Devleti'nin büyük devlet olma kapisinden kaynaklanan, tamamen keyfi bir durum değildi. Bu durumun aynı zamanda Avrupalı Devletlerde haklarını savunacağı tüccar ya da dini kurumların bulunmaması gibi pratik sebepleri de var idi³. Çünkü Avrupalı Devletler'in Osmanlı başkentinde daimî elçi bulundurma hakkını elde etmek için büyük uğraşlar vermelerinin altında yatan sebep Osmanlı Devleti'nden haberdar olmak istemelerinin yanında bu ülkede yaşayan hemmezheplerinin ve ticaret yapan vatandaşlarının hak ve çıkarlarını da korumaktır⁴. Bütün bunlar Osmanlı Devleti'nin kurallarını kendisinin belirlediği ve muhataplarına da kabul ettirdiği tek taraflı diplomasi usulünü benimsemesine yol açmıştır. Öyle ki Osmanlı padişahları sadece kendi hâkimiyetleri altında bulunan topraklardaki diplomatik teamüllere değil muhataplarının egemenlik sahasındaki kurallara da müdahil olmuşlardır. Osmanlı payitahtına gelen yabancı elçilerin padişah huzuruna çıkarken giyecekleri kıyafetten sergileyecekleri hal ve hareketlere kadar bütün ayrıntılar Osmanlı tarafından belirlenirken yabancı devletlere gönderilen Osmanlı elçileri buldukları ülkenin diplomatik teamüllerine tâbî olmak şöyle dursun temsil ettikleri Osmanlı padişahının bütün ihtişamını yansıtacak her türlü tavır ve hareketi rahatlıkla sergilemişlerdir⁵. Bu tek taraflılık Avrupalı devletlerle yapı-

1 Ali İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2007, s. 13.

2 Hüner Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasisi*, Ümit Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 1991, s. 44.

3 Namık Sinan Turan, "Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgesinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi (18 ve 19.yüzyıllar)", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, Aralık 2004, s. 58.

4 Türkan Polatçı, *Osmanlı Diplomasisinde Oryantalist Memurlar*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı Ankara 2013, s. 23.

5 Savaş, a.g.e., s. 65.

lan antlaşmaların niteliğine de yansımıştır. Klasik dönemde Osmanlı padişahı tarafından diğer ülke hükümdarlarına bahşedilen ticari ayrıcalıklar veya barış antlaşmaları anlamına gelen ahidnâmeler tek taraflı bir diplomasi anlayışının göstergesi idiler. Yani ahidnâmeler, tarafların karşılıklı müzakere ettikleri ve birlikte imzaladıkları bir belge değildi. Siyasi gücüyle mütenasip olarak diplomaside güçlü müzakere pozisyonuna sahip olan Osmanlı Padişahı diğer ülke hükümdarlarını “eşit hakları haiz muhatap” kabul etmediği için ahidnâmeler de Osmanlı Sultanı tarafından tek taraflı olarak bahşedilen bir “eman” belgesiydi. Korkusuzluk, emniyet, af ve müsaade anlamlarına gelen “eman” İslam hukukunda, düşmana emniyet altında olduğuna dair verilen bir teminatı ifade ediyordu⁶.

Ancak XVIII. yüzyıla gelindiğinde Avrupalı devletler karşısında siyasi üstünlüğü ile birlikte güçlü müzakere pozisyonunu da kaybeden Osmanlı Devleti'nin bu devletlerle yaptığı antlaşmalar bir lütf özelliği taşıyan ahidnâmeler yerine, karşılıklı yapılan muahede niteliği kazanmıştır. Öncekilerde olduğu gibi, başta padişahın tuğrası bulunmakla beraber, dibacenin sonlarında geçen ahidnâme tabirinin muahede olarak değiştiği görülmektedir⁷. Bu durumun ilk örneğini 1606 Zitvatorok Antlaşmasında görmekteyiz. Bu antlaşma klasik dönem Osmanlı ahidnâmelerinden farklı olarak iki tarafın temsilcilerinin bir araya gelerek, yapılan müzakereler sonucunda şartlarının belirlendiği bir antlaşmadır⁸. Önceki ahidnâmelerde “*Her daim muzaffer Sultan tarafından, her daim mağlup kâfir .... Kralına bahşedilmiştir*” ibaresi bu antlaşmada yerini “... tarafeynden mün'akid olan musalâha-i şerîf-kabûlde peyvest olub vech-i meşrûh üzere sulh û salâhi ben dahi kabul idüb ...” ifadesine bırakmıştır ki bununla Osmanlı padişahı şartları iki tarafça belirlenen barışı kabul ettiğini belirtmektedir. Osmanlı diplomasisinde ilk defa rastlanan bu ifadeler artık Osmanlı Devleti'nin klasik dönem diplomasi anlayışı olan tek taraflı diplomasiden karşılıklı diplomasiye geçişinin de ilk emareleridir. Yani Avrupalı hükümdarların Osmanlı padişahı ile artık eşit seviyelerde kabul edildiğinin işaretidir. Modern diplomasinin temel ilkelerinden olan eşit şartlarda müzakere ve mukaleme⁹ ilkesi Osmanlı Devleti tarafından da benimsenmeye başlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin diplomasi alanındaki etkin müzakere pozisyonunu kaybetmesi demek aynı zamanda devletlerarası diplomaside şartları koyan ve bunu da muhataplarına kabul ettiren devlet olma özelliğini yitirmesi anlamına geliyordu. Ancak Osmanlı Devleti'nin klasik diplomasi anlayışından ödünler verdiği ve uluslararası diplomasi kurallarını benimsediği dönemlerde bile taviz vermediği kendine mahsus bir takım diplomatik ilkeleri olmuştur. Esasen

6 Polatçı, a.g.e., s. 22.

7 Mübühâh S Kütükoğlu, “Ahidnâme”, *DİA*, C.1, İstanbul 1992, s.538.

8 Uğur Kurtaran, *Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri 1526-1791*, Ukde Yayınları, I. Baskı, Kahramanmaraş, 2009, s.113.

9 Savaş, a.g.e., s. 67.

bu ilkeler güç ve ihtişam göstergesi olan teamüllerden ziyade güçlü bir devlet geleneğinden kaynaklanan ilkelerdir. Bu ilkelerden birisi de çalışmamızın konusu olan “Musâlahalar Devletler İledür¹⁰” kaidesidir. Çalışmamızda, Osmanlı Devleti’nin yabancı devletlerle ilişkilerinde itina ile uyguladığı kaidelerden “Musâlahalar Devletler İledür” kaidesini, hem batılı devletlerle hem de doğulu devletlerle olan ilişkileri temelinde örneklerle incelemeye çalışacağız.

Musâlahalar Devletler İledür Kaidesi

“Mülûkun musâlahasının ka’idesi budur ki, biri fevt oldukda, yerine gelen selefiniün şurûtına ve kuyûd-ı musâlahasına râzı olur; eger râzı olmaz ise, nakz-ı ahđ itmiş olur, zirâ musâlahalar devletler iledür¹¹.”

Bir yönetici öldüğünde yerine gelen halefi kendisinden önceki idarecinin yaptığı antlaşmanın şartlarına razı olur, olmaz ise antlaşmayı tek taraflı olarak bozmuş olur, çünkü antlaşmalar devletler iledir kişilerle değildir. Osmanlı diplomasisinin temel ilkelerinden birisi haline gelen bu duruma en müşahhas örnek Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında imzalanan 1739 Belgrad Antlaşmasından sonra yaşanan durumdur. Bu antlaşma ile 1718 Pasarofça Barış Antlaşması ile kaybedilen ve 22 yıl Avusturya elinde kalan Belgrad Kalesi tekrar Osmanlı sınırlarına dâhil olmuştur. Bu başarı sadece askeri bir başarı değil aynı zamanda diplomatik bir başarı idi. Zira Belgrad kalesini tekrar alarak Osmanlı tarihi açısından önemli bir başarının mimarı olan Sultan I. Mahmud Avusturya’nın müttefiki olan Rusya karşısında aynı askeri başarıyı göstere-memişti. Buna rağmen Avusturya’yı sıkıştırarak, onun müttefiki Rusya’ya da aynı antlaşmayı imzalatmıştı¹². Rus cephesinde aleyhine olan durumu, diplomasi ile lehine çevirebilmişti. Söz konusu antlaşmanın bir diğer özelliği ise Fransa’nın garantisi altında olması idi. Bu durum, Avusturya’nın antlaşmaya uymaması halinde, Fransa’ya savaş açmış sayılacağı anlamına geliyordu¹³. Antlaşmanın imzalanma sürecinde üstlendiği tavassut rolüyle yoğun diplomatik çaba harcayan Fransa kendi çıkarları açısından bu durumdan kârlı çıkan bir diğer taraf idi. Zira ezeli rakibi Avusturya’yı müttefiki Rusya’dan ayırarak Avrupa’daki emellerine daha kolay ulaşmayı umuyordu¹⁴. Burada ironik olan ise

10 Antlaşmalar devletler iledir.

11 Ebû Sehl Numân Efendi, *Tedbirat-ı Pesendide*, yay. haz. Ali İbrahim Savaş, TTK, Ankara, 1999, s. 244.

12 Karl Roider, *The Reluctant Ally (Austria’s Policy in the Austro-Turkish War 1737-1739)*, Louisiana State University Press, 1. Edition, Louisiana, 1972, s.174.

13 Hatta Belgrad Antlaşması daha Avusturya Kralı tarafından onaylanmadan Rusların Hotin’i almaları ve Boğdan’a girip Yaş şehrini işgal etmeleri üzerine Avusturya Kralı VI. Karl antlaşmayı onaylamak istememiş, ancak antlaşma Fransa’nın garantisi altında bulunduğu için onaylamak zorunda kalmıştır. Bkz. İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yayınları, 4. Baskı, 1988, IV/1, s.291.

14 Aslında Avusturya da Fransa’nın bu gizli ajandasının farkında idi ancak içinde bulunduğu durum Fransız tavassut ve kefaletinin reddederek Fransa ile diplomatik bir krizi kaldıracabilecek durumda değildi. Bkz. Karl Roider, *Austria’s Eastern Question (1700-1780)*, Princeton University Press, 1. Edition, New Jersey, 1982, s.86.

daha sonra Avrupa’da yaşanacak gelişmeler neticesinde Fransa’nın bu emellerinin aynı zamanda kendi garanti ve arabuluculuğu ile yapılan bu barışı tehlikeye atan unsurlar haline gelmesidir. Bu barışı tehlikeye atan süreç antlaşmadan kısa bir süre sonra 1740’da Avusturya-Roma İmparatoru VI. Karl’ın ölmesi ile başlamıştır. Adı geçen İmparatorun erkek evlat bırakmadan ölmesi ülkesinde veraset probleminin yaşanmasına sebep olmuştur. Her ne kadar kızı Maria Theresia (1740-1780) babasının tahtına otursa da imparatoriçeyi tanımayan asilzadeler ülkede 7 yıl sürecek bir veraset savaşı başlatmışlardı. Avusturya’nın içinde bulunduğu bu durumu kendi emellerini gerçekleştirme konusunda fırsata çevirmeye çalışan Fransa, Avusturya’yı çok cepheli bir savaşın içine sürüklemek için bir takım diplomatik girişimlerde bulundu. Bir taraftan Avusturya içindeki taht mücadelelerini körüklerken ve Avrupa’da yeni müttefikler ararken, öte taraftan da Osmanlı Devleti’ni kendi yanına çekmeye uğraşıyordu. Bunu da kendi teminat ve tavassutuyla imzalanan Belgrad Antlaşmasını bozarak gerçekleştirmeye çalışıyordu.

Osmanlı Devleti ise kendisi açısından önemli bir diplomatik başarı olan bu barışı tehlikeye atmak istemiyordu. Fakat Fransa, çeşitli diplomatik manevralarla Osmanlı Devleti’ne oldukça cazip teklifler yaparak Osmanlı’nın bu fikrini değiştirmeye çalışıyordu. İstanbul’daki Fransa büyükelçisi Castallane’nın Bâbîâli nezdinde kabul ettirmek için yoğun diplomatik çaba harcadığı altı maddelik teklif şu şekildedir;

- 1- Fransa ile Avusturya arasında devam eden Aachen barış görüşmelerine Osmanlı Devleti’nin bir murahhası katılacak.
- 2- Fransa ile Osmanlı Devleti, Avusturya-Roma imparatoru seçilen Toskana Arşidükü Franz Stefan’ı tahttan feragat etmeye zorlamak için ittifak edecekler,
- 3- Osmanlı Sultanı, Macaristan’da fethettiği yerlere tekrar sahip olacak
- 4- Savaş, Franz Stefan’ın imparatorluk tacından feragat edinceye dek sürecek,
- 5- Fransa Kralı ile yapılacak antlaşmaya müttefikleri de dâhil edilecekler,
- 6- Bu antlaşmaya dâhil edilecek devletlerden hiçbiri Toskana arşidükü veya Macaristan Kraliçesi (M. Theresia) tek başına barış görüşmeleri yapamayacak.

Ancak Fransa bütün diplomatik çabalarına rağmen bu planı yürürlüğe koyma imkânı bulamadı. Zira Avusturya’nın İstanbul’da bulunan elçisi Penkler’in yoğun diplomatik gayretleri neticesinde Maria Theresia’nın Bâbîâli’den “mevcut barışın daimî kılınması ve yenilenecek barışa eşinin de dâhil edilmesi” yönündeki ricası, Osmanlı Devleti tarafından kabul görmüştür. Osmanlı Devleti’nin Fransa’ya olan güvensizliği de Avusturya ile 1739 Belgrad Antlaşmasının, hiçbir maddesi değiştirilmeksizin ve süresiz olarak uzatılmasında bir diğer etken olmuştur¹⁵. Barışın yenilenmesi sonucunda Avusturya’nın

15 Fransa’nın 1737-1739 savaşı boyunca Osmanlı Devleti ile bir ittifak antlaşması imzalamayı

Gazi

Akademik
Bakış

319

Cilt 13
Sayı 26
Yaz 2020

İstanbul'daki elçisi Penkler'e orta elçilik pâyesi verilmiş ve Osmanlı Devleti tarafından da, dostluk ve samimiyet göstergesi olarak Mustafa Hattî Efendi orta elçi olarak Avusturya'ya gönderilmiştir. Kendisine, yenilenen ahidnâme, Sultan Mahmut'un kral ve kraliçeye olan nâme-i hümayûnları ve ayrıca kral, kraliçe ve Avusturya Başvekiline iletilmek üzere sadrazam Abdullah Paşa'nın mektupları verilmiştir¹⁶.

Musâlahalar Devletler İledür Kaidesi'nin mevzu bahis olduğu bir başka durum da Osmanlı-İran diplomatik ilişkilerinde yaşanmıştır. XVI. yüzyıl başlarında Şâh İsmail tarafından Doğu Anadolu ve Azerbaycan merkezli olarak kurulan, zamanla Batı İran ve Horasan bölgelerine de yayılan Safevi Devleti, kendisine yayılma alanı olarak seçtiği Osmanlı Devleti'nin siyasî ve ictimai bütünlüğünü tehdit eder hale gelince iki devlet arasında çatışma kaçınılmaz hale gelmiştir. Çaldıran'da aldıkları ağır yenilginin ardından Safevi ordusu uzun süre Osmanlı ordusunun karşısına çıkamamıştır. Osmanlı ordusu Anadolu'ya döndükten sonra kaybettikleri yerleri geri alan Safeviler Osmanlı üzerlerine geldiğinde tekrar içerilere doğru kaçmak şeklinde bir savaş stratejisi izlemiştir. İran'ın sert iklim ve coğrafi şartlarına sahip iç bölgelerini elde tutmanın güç ve beyhude bir uğraş olduğunu düşünen Osmanlılar, Safevilerin bu stratejisine göz yummuşlardır. İki devlet arasında zamanla oluşan tampon bölge Safeviler tarafından ihlal edildiğinde zaman zaman İran üzerine sefere çıkılmıştır. Ancak Safevilerin bu tutumu sadece doğu cephesinde değil batı cephesinde de Osmanlıyı zor durumda bırakmıştır. Ne zaman ki Osmanlı Devleti batıda Avrupa içlerine sefere çıksa bunu fırsat bilerek kaybettikleri yerleri geri almak isteyen Safeviler doğudan harekete geçmişlerdir. Bu durum ise Osmanlıların batıdaki seferlerinin tam meyvelerini toplayamadan doğuya yönelmelerine ve kendilerini hiçbir zaman doğu cephesinde emin hissetmemelerine sebep olmuştur¹⁷.

XVIII. yüzyıl başlarına kadar bu minval üzere süren Osmanlı-Safevi ilişkileri İran'da hanedan çekişmesinin başlamasıyla farklı bir boyut almıştır. Zira İran'daki bu kargaşayı kendi lehine çevirmeye çalışan Rusya İran'a saldırmıştır. Rusya'nın tek başına hâkim olmasından endişelenen Osmanlı Devleti de İran'a müdahale etmek zorunda kalmıştır. Daha sonra İran topraklarını Afgan, Osmanlı ve Rus istilâsından kurtarmış olan Nadir Şah 1734 yılında Safevi hanedanlığına son vererek kendi Şahlığını ilan etti. 1736'da Osmanlı Devleti ile barış yapan Nadir Şah Hindistan'a yöneldi. Dört yıl süren ve muzafferiyet ile sonuçlanan bu seferin ardından Nadir Şah, daha önce Osmanlı Devleti tarafından kabul görmemiş isteklerini yeniden ortaya atarak cüretkâr tavrını de-

ısrarla reddetmesi bu güvensizliğin altında yatan en önemli sebep idi. Roider, *Austria's Eastern Question*, s.95.

16 Sözkonusu ahidnâme, nâme-i hümayûnlar ve sadrazam mektupları için bkz. Savaş, "Osmanlı Diplomatikasına Ait Name-i Hümayun, Ahidname-i Hümayûn ve Mektup Tahlilleri", *OTAM*, Sayı:7, 1992, s.227.

17 Hilal Çiftçi, *Osmanlı Safevi İlişkilerinin Diplomatik Dili*, Berikan Yayınları, Ankara 2018, s.12.

vam ettirdi¹⁸. Nadir Şah'ın bu isteklerle yetinmeyip bir de üstüne Osmanlı'nın İran'dan aldığı bütün eyaletlere ve şehirlere dair taleplerini tekrarlaması ve bunda ısrarcı olması, Avrupa'da henüz yaptığı savaşların sarsıntılarını atlata-mamış olan ve dolayısıyla İran Şah'ı ile her hangi bir çatışmaya girmek isteme-yen Osmanlı'ya savaştan başka bir seçenek bırakmamıştı¹⁹. Yine de ilk ham-leyi yapan İran tarafı oldu. 1743'de Osmanlı sınırını geçen Nadir Şah, Hille ve Kerkük'ü aldı. Musul'u kuşattıysa da, başarılı olamayarak geri çekildi. Ertesi yıl Kars kuşatmasından da bir netice alamadı. Bir taraftan Osmanlı'ya karşı bütün taarruzlarından eli boş dönen diğer taraftan ülkesinin her yerinde kendisine karşı isyanlar baş gösteren İran Şahı barış istemek zorunda kaldı. Osmanlı cep-hesinde ise I. Mahmud, İran'la uzun yıllar süren savaşların bir an önce bitme-sini istiyordu; zira barışın sağlanması Osmanlı Devleti'nin dikkatini Avrupalı devletlerle olan mücadelesine çevirebilmesi için gerekli idi. 4 Eylül 1746'da Kasr-ı Şirin Antlaşması esas alınarak İstanbul Barış Antlaşması imzalandı.

Antlaşmanın ardından iki taraftan rütbeleri eşit büyükelçiler barış ant-laşmasının tasdikli metnini karşı tarafa iletmek üzere görevlendirildiler. Nadir Şah, Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurmak niyetinin tezahürü olarak birçok değerli hediye ile birlikte Mustafa Han'ı büyükelçi olarak göndermeye karar vermişti. Osmanlı Devleti de Nadir Şah'ın gönderdiği hediyelerin altında kal-mayacak derecede değerli hediyelerle kalabalık bir elçilik heyetini İran'a gön-dermişti²⁰.

Ancak bu elçilik heyetleri gittikleri devletin sınırlarından henüz geçmiş iken İran'da yaşanan gelişmeler bu antlaşmanın yürürlüğe girmesini tehdit eder nitelikte idi. Nadir Şah İran'da otoritesini sağlamak için son derece zorba bir yönetim sergilemişti. Önce Safevi önde gelenlerini sonra da kendisine bağ-lı olanlardan birçoğunu katlettiğinden etrafında güvенеbileceği kimse kalma-mış, ülkenin her tarafında isyanlar baş göstermişti. İsyen edenlerden birisi de Nadir Şah'ın yeğeni Ali Kuluhan idi. Ali Kuluhan amcasının en yakın adamları ile ittifak yaparak Nadir Şah'ın katledilmesini sağladı.

Osmanlı elçilik heyeti İran tarafına geçtikten kısa bir süre sonra Nadir Şah'ın katledildiği ve ülkenin muhtelif yerlerinde birçok kişinin Şahlığını ilan ettiği konusunda çeşitli haberler gelmeye başladı. Bir müddet sonra Nadir Şah'ın öldüğü haberi kesinleşince mektubun ve hediyelerin muhatabı Nadir

18 “Nadir Şah'ın istekleri, tam bir ticaret serbestisi, Kâbeye dönüşümlü olarak örtü örtmek hakkı, Caferi mez-hebinin beşinci mezheb olarak tanınması ve bu mezhebe Mekke'de bir makam tahsisi idi” b kz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 301.

19 Johann Wilhelm Zinkesien, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çeviren: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Ya-yınları, I. Baskı, İstanbul, 2011, Cilt:5, s.579.

20 Hediyeler sayıca ve ihtişam bakımından o derece idi ki Osmanlı Devleti'nin o güne kadar gerek Asya gerekse Avrupa hükümdarlarına göndermiş olduğu hediyelerin kat be kat üstünde idi. Elçinin maiyetinde bulunanların sayısı 1000'e ulaşması ile imparatorluk tarihinde düzen-lenmiş en kalabalık elçilik heyeti idi. B kz. Numan Efendi, a.g.e., s.12.

Gazi

Akademik
Bakış

321

Cilt 13
Sayı 26
Yaz 2020

Şah olduğu için elçilik heyetinin misyonu da bitmiş oluyordu. Fakat elçi paşa “Devlet-i aliyye'nin musâlahası İran Devleti iledir. Kimi İran Şahı bulursak, bu musâlahayı anınla itmam iderüz” şeklinde elçilik görevini tamamlama hususunda ısrarcı idi. Sefaret heyetinde ordu kadısı olarak bulunan Ebu Sehl Numân Efendi²¹, Osmanlı Devleti'nin mektubu ve hediyeleri Nadir Şah adına gönderdiğini, bunların kendini Şah ilân eden şahısların birine verilmesi ya da eline geçmesi halinde, çok büyük bir diplomatik hata yapılmış olacağı ve bunu Osmanlı Pağışahına izah edemeyecekleri hususunda elçi paşayı ikna etmesi üzerine elçilik heyetindekilerin can güvenliği ve hediyelerin selameti için elçilik misyonu tamamlanamadan geri dönülmüştür²².

Diğer taraftan Osmanlı Devleti'ne gönderilen İran elçilik heyeti Bağdat'ta iken İran'dan Nadir Şah'ın akıbeti hususundaki haber gelmiştir. Bunun üzerine Bağdat valisi Osmanlı Devleti'nin antlaşma vekili sıfatı ile elçilerin yanındaki antlaşmanın tasdikli metni ve hediyeleri teslim almıştır. İran elçisi, adına geldiği Nadir Şah'ın öldüğü haberini alınca antlaşma metnini ve hediyeleri alarak tekrar ülkesine dönmek istemiştir. Bunun üzerine kendisine “Sizler, musâlahâ hitâmı ilçileri misüz, yoksa nakzı ilçileri misüz? Nâme ve ahdnâme, Devlet-i aliyye'nün musâlahâ vekilüne teslim olunduğı gibi- El-vekilü ke'l-aslı²³-misdâkunca musâlahâ tamam olmuştur.” denilerek Osmanlı Devleti'nin bu konudaki “Mülûkun musâlahasının ka'idesi budur ki, biri fevt oldukda, yerine gelen sefehinün şurûtına ve kuyûd-ı musâlahasına râzı olur; eger râzı olmaz ise, nakz-ı ahd imiş olur, zirâ musâlahalar devletler iledür” ilkesi hatırlatılmıştır. Emsal olarak da benzer bir olayın Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında yaşandığı elçiye şu şekilde ifade edilmiştir:

“Bundan akdem Belgrad musâlahasında hudûdlar kat' olunmadan Nemçe Çasarı olan altıncı Karlos mürd olup, kızı yerine kıraliçe olup: “Ben babamın sulhuna ve şurûtına râzıyım.” deyü, Devlet-i aliyye'ye yazup, Devlet-i aliyye dahi kendüye bir nâme tahrîr ve bir tatar ve çukadâr ile Beç'de yanında olan büyük ilçi Cânibî Efendi'ye irsâl, ol dahi kıraliçe-i merkumeye teslim ve bizlere: “hudûdları, evvelki me'mûr olduğunuz vech üzere kat' eylesüz!” deyü emirler gelüp, cümle hudûdları kat' birle hitâm virildi. Aslâ, ahdnâme ve tasdiknâme tebdil olunmadı”²⁴.

Her ne kadar Nadir Şah'ın katledilmesi İran'daki karışıklıkları dindirmese de Adil Şah adıyla amcasının yerine geçen Ali Kuluhan tahta geçer geçmez

21 “Ebû Sehl Numan Efendi (?-1752)Eğin'de doğmuş ve genç yaşta temayüz etmiştir. 1727- 1735 yılları arasında Tebriz'e müftü olmuş ve bu görevi müteakip (1736) Kırım'a ordu kadısı olarak tayin olunmuştur. Çeşitli yörelerde reaya ve idareciler arasında meydana gelen karışıklıkların kolaylıkla üstesinden gelmiş ve 1740 yılında İran'a giden sefaret heyetine ordu kadısı olarak katılmıştır. Bu görevden sonra yine naiblik yapmış ve en son 1755 yılına kadar Manisa mahkemesinde kadı olarak görev yapmıştır. Ebû Sehl Numân Efendi, daha çok Tedbîrât-ı Pesendîde adlı tarih eseriyle tanınmış bir 18. yüzyıl Osmanlı âlimi ve diplomatıdır. Yaklaşık elli beş yıllık ömrüne çok sayıda görev ve eser sığdırmıştır”. Bkz. Numan Efendi, a.g.e., s.4.

22 Numan Efendi, a.g.e., s. 217.

23 Vekil aslı gibidir.

24 Nu'mân Efendi, a.g.e., s.244.

Osmanlı Devleti ile iyi ilişkileri devam ettirmek istedi. Bu amaçla 1748 Nisanında bir nâme ile Kirmanşah Hanı Mehmed Abdülkerim Han'ı görkemli bir elçilik heyetiyle İstanbul'a göndererek Osmanlı Devleti ile amcası Nadir Şah arasında imzalanmış olan barışın devamını rica etti.

İran tarafında bunlar olurken Bağdat ve Erzurum valilerinden gelen yazışmalarda bir komutan tayin edilirse İran'ın içinde bulunduğu karışık durumdan yararlanılarak üzerine gidilirse bu ülkenin kolaylıkla işgal edileceği bildiriliyordu. Ancak I. Mahmud, Nadir Şah'la yaptığı antlaşmaya sadık kalarak bu valilere gönderdiği emirde²⁵ Nadir Şah ile Osmanlı Devleti arasında yapılan antlaşmanın bütün şartlarının geçerli olduğunu, Şah'ın ölümü fırsat bilinerek kendi ülkesinden İran sınırına herhangi bir saldırı ya da tecavüze kesinlikle izin verilmemesi hususunda uyarıda bulunmakta idi. I. Mahmud'a İran'la yaptığı antlaşmayı bozarak fırsatçılık yapması telkinleri bununla sınırlı değildi. Hindistan Haydarabad'da yeni bir devlet kurmuş olan Çin Kılıç Han Nizamülmülk de I. Mahmud'a İran üzerine sefere çıkmasını telkin eden nâme göndermiştir. Her ne kadar Çin Kılıç Han bu mektubunda İran'ın Osmanlı padişahı tarafından fethedilmesinin İslâm dininin (daha ziyade Sünnilik) korunması, Nâdir Şah'ın ölümünden sonra sahipsiz kalan ve tam bir fetret yaşayan ve böylece Şiiliğin kalkıp yerine Sünniliğin geçmesi ve halkın huzur bulması gibi gerekçelere dayandırsa da aslında kendi sınırlarını güvence altına almayı amaçlamakta idi. Zaten bu mektubu gönderdiği sırada öldüğü için kendisine cevap verilmemiştir²⁶.

Bu girişimden kısa bir süre sonra bu defa Afganistan hâkimi Ahmed Şah Baba tarafından Sultan III. Mustafa'ya aynı minvalde bir mektup gönderilmiştir. Yine bu mektupta da Osmanlı padişahının İran'a sefere çıkması için bir takım gerekçeler sıralanmıştır. Ancak III. Mustafa, Ahmed Şah Baba'ya cevabında İran üzerine asker gönderme ve ülkeyi zabt etme niyetinde olmadıklarını bunun sebebinin de Nâdir Şahın ölümünden önce Osmanlı Devleti ile İran Devleti arasında antlaşma imzalandığını ve bu antlaşmanın sadece onların zamanıyla sınırlı olmadığını sonradan gelenlerin de antlaşmanın devamı hususunda sorumlu olduklarını belirterek aslında “Musâlahalar Devletler İledür Kaidesi” ne vurgu yapmakta idi²⁷.

25 “Devlet-i âliyyemle devlet-i İraniyye beyninde müteveffa Nâdir Şah'ın kibel-i vefatında münakid olan sulh ve selâhın min külli vücâh şurut ve kuyuduna riayet olunmak matlûb-ı hümayunum olmaktan nâşi Şah müşarüniylehyin fevtini bahane ederek ihtilâs-ı vakt-i fırsattır deyyu memalik-i mahrusam ahalisinden bir ferdin îsal-i zarar ve haşarat kastıyla hudud-ı İraniyye ye duhul ve taaddi ve ahalisine ser-imü tecavüz ve ızzara tasaddisine cevaz ve ruhsat gösterilmemesi” bzk. Uzunçarşılı, a.g.e., s.311.

26 Hikmet Bayur, “Nâdir Şah Afşar'ın Ölümünden Sonra Osmanlı Devletini İran'ı İstilâya Kışkırtmak İçin İki Deneme”, *Belleten*, Sayı:46, s.403.

27 “Taraf-ı Devlet-i Aliyye-i ebed-kararımızdan İran'a asker tesyirine ve memleket zabtına adem-i meyl ve rağbete bâis budur ki Nâdir Şahın vefatından mukaddemce saltanat-ı seniyyemiz ile İran devleti beyninde akd-ü temhid olunan mevadd-ı musâlahâ-i mezbûre beyne'd-devleteyn ilâ mâşaallahü Teâlâ sâbit ve berdevâm ve ahlâf ve âkab-ı tarafeyn zamanlarında dahî istimrar ve isktikran manzur-ı nazar-ı riayet ve ihtimam olmak üzere evtağ-ı râsiha-i mevâsîka merbut olduğundan başka...” bzk. Bayur, a.g.m., s.468.

Sonuç

Diplomasiyi en genel manasıyla devletlerin dış politika hedeflerini gerçekleştirme sanatı olarak tanımladığımızda Osmanlı Padişahları bu sanatı devletin kuruluşundan son dönemlerine kadar siyasi serüveniyle mütenasip olarak kendilerine has bir üslupla icra etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılın sonlarında daimi temsilcilikler vasıtası ile diplomatik faaliyetlerini yürütmeye geçinceye kadar tek taraflı diplomasi anlayışı hâkimdi. Ancak bu tek taraflılık Osmanlı diplomasisinin keyfiliği ya da ilkesizliğinden kaynaklanan bir durum olarak algılanmamalıdır. Aksine Osmanlı Padişahlarının muhataplarını kendilerine denk olarak görmemeleri sonucu ortaya çıkan bir durumdu. Siyasi gücünden kaynaklanan etkin müzakere pozisyonu Osmanlı Devleti'ni diplomaside kuralları ve ilkeleri belirleyen taraf yapıyordu. Ancak burada asıl önemli olan Osmanlı yöneticilerinin bu ilkelere ilk önce kendilerinin riayet etmeleri ve muhataplarından da aynı tutumu beklemeleri idi. 1739 Belgrad Antlaşması sonrası Avusturya'da yaşanan gelişmeler karşısında sergilediği tavır Osmanlı Devleti'nin diplomaside bu ilkeli tutumunun bir neticesidir. Fransa kendi teminatı altında imzalanan bir antlaşmayı yine kendi çıkarları için bozdurmaya çalışırken Osmanlı Devleti aksini yaptığı takdirde belki de daha kârlı çıkacakken "Musâlahalar Devletler İledür" ilkesine sadık kalarak aslında ilkeli bir diplomasi geleneğinin olduğunu göstermiştir.

Yine Osmanlı Devleti, Nadir Şah'ın ölümü sonrasında İran'da yaşanan karmaşa halini kendi lehine fırsata çevirebilecekken bu ilke gereği buna tevessül etmemiştir. Üstelik İran, Osmanlı Devleti'ni iki yüz yılı aşkın süredir doğu cephesinde sürekli meşgul etmiş ve batıdaki seferlerinin çoğu kez neticesiz kalmasına sebep olmuş iken ve şimdi İran içinde bulunduğu karmaşa ortamında istilaya son derece müsait iken Osmanlı Devleti diplomasideki ilkeli tavrını sürdürerek ahde vefa göstermiştir.

Bu ilke aynı zamanda siyaset kültürümüzde devlette devamlılığın esas olduğu anlayışının da bir göstergesidir. Yani idareciler gelip geçicidir esas olan devlettir. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı Devleti'nin Batılı devletlere verdiği imtiyaz ahidnâmelerinin her padişah değişiminde yenilenmesi zorunluluğu da bu ilkenin bir tezahürüdür. Ahidnâmeyi veren padişah öldüğü zaman bu ahidnâme hükümleri sona ermez tahta geçen Padişah bunu onaylayarak hem antlaşmaların devletler ile olduğunu hem de devlette devamlılığın esas olduğunu vurgulamış olur. Bu ilke siyaset kültürümüzde ahde vefâ ile yakından ilgilidir. Yani Osmanlı Padişahları muhatapları antlaşmalara sadık kaldıkları ve nakz-ı ahdi gerektirecek bir tutum sergilemedikleri sürece verilen söze sadık kalarak antlaşmayı imzalayan taraflardan biri ölse bile yerine gelen antlaşmaya aykırı davranmadığı sürece antlaşmayı bozmamışlardır.

Görüş

Kaynaklar

- BAYUR, Hikmet, “Nâdir Şah Afşar’ın Ölümünden Sonra Osmanlı Devletini İran’ı İstilâya Kışkırtmak İçin İki Deneme”, *Belleten*, Sayı:46, 1948, s.403-469.
- ÇİFTÇİ, Hilal, *Osmanlı Safevi İlişkilerinin Diplomatik Dili*, Berikan Yayınları, Ankara 2018.
- Ebû Sehl Numân Efendi, *Tedbirat-ı Pesendide*, Yayına Hazırlayan: Ali İbrahim Savaş, TTK, Ankara, 1999.
- KURTARAN, Uğur, *Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri 1526-1791*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2009.
- KÜTÜKOĞLU, Mübühâ S., “Ahidnâme”, *DİA*, C. I, 1992, s.536-540.
- POLATCI, Türkan, *Osmanlı Diplomasisinde Oryantalist Memurlar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013.
- ROİDER, Karl, *Austria’s Eastern Quoestion (1700-1780)*, Princeton University Press, New Jersey, 1982.
- The Reluctant Ally (Austria’s Policy in the Austro-Turkish War 1737-1739)*, Louisiana State University Press, Louisiana, 1972.
- SAVAŞ, Ali İbrahim, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yayınları, İstanbul 2007.
- “Osmanlı Diplomatikasına Ait Nâme-i Hümâyûn, Ahidnâme-i Hümâyûn ve Mektup Tahlilleri”, *OTAM*, Sayı:7, 1992, s.219-253.
- TUNCER, Hüner, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ümit Yayınları, Ankara, 1991.
- TURAN, Namık Sinan, “Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgesinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi (18. Ve 19. Yüzyıllar)”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, Aralık 2004, s.55-86.
- UZUNÇARŞILI, İ.H., *Osmanlı Tarihi*, TTK Yayınları, IV/1, Ankara, 1988.
- ZİNKESİEN, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çeviren: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011.

Extended Abstract

The Ottoman Empire’s Diplomacy adventure cannot be considered apart from its political development. Just as she had a unique political adventure from her foundation to her collapse, her development in the field of diplomacy was also unique. The Ottoman Empire conducted its relations with foreign countries through temporary representatives instead of permanent representatives until a late date like 1793 but since then, she had adopted the principle of reciprocity which is one of the basic principles of modern diplomacy. However, this does not mean that there was no diplomacy in the Ottoman Empire before this date. Although the diplomacy was carried out in different ways with different missions in parallel with her political position, it had always been an instrument applied in the relations of the Ottoman Empire with other states from her foundation to her collapse. In other words, while the sultans of the

Görüş

Akademik
Bakış
325
Cilt 13
Sayı 26
Yaz 2020

founding period used the diplomacy as a tool to consolidate and enhance their political achievements, the sultans of the ascension period used the diplomacy as an indicator and a manifestation of their political forces. In the period when the state was weakened and fell out of power, instead of being the party determining the rules of diplomacy, in order to maintain her existence, she pursued a policy of diplomatic equilibrium. Especially in her politically strong times, the Ottoman Empire was the party that set the rules in her relations with foreign countries. As a result of this she adopted a set of principles of diplomacy which both meticulously applied by herself and accepted by her counterparts. Some of these principles were the rules arising from the understanding that the Ottoman Empire did not regard any state as a counterpart with equal rights in its relations with other states and usually reflecting in ceremony and diplomatic language. These rules, which emphasizing the power and magnificence of the Ottoman Empire, were softened in the period when the Ottoman Empire was weakened politically and were made compatible with international diplomatic rules. For example; in the strong periods of the Ottoman Empire, the treaties with foreign states whose terms were unilaterally determined by the Ottoman Empire were called Ahidnâme and were considered as a grace to the other side. However, in times of power loss, this situation was replaced by the Musalahas whose conditions were negotiated and determined by both parties. However, there were other diplomatic rules to which she remained loyal regardless of whether she is strong or weak. These diplomatic principles were originated in inherent state tradition of the Ottoman Empire. For example, in her relations with foreign countries, she attached great importance to ahde-vefa and nakz-i ahd in every period. Insomuch that nakz-i ahd, dishonour one's word, was regarded as a reason for war.

The subject of our study, the principle of "treaties are between states" is one of these principles. In our study, we will try to put forth the diplomatic background of this principle and how it was carefully applied by the Ottoman Empire. In doing so, we will use the Nâme-i Hümayûns and Ahidnâmes.

Gör